

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

Sexuálne zneužívané dieťa v edukačnom aj poradenskom procese – Ako viesť rozhovor so suspektnou obeťou

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIE/A	škola / zariadenia poradenstva a prevencie / diagnostické centrum/ LVS / reedukačné centrum
ODBORNÝ ZAMESTNANEC/CI	školský psychológ / školský špeciálny pedagóg/ sociálny pedagóg/ školský logopéd / psychológ / špeciálny pedagóg/sociálny pedagóg/ liečebný pedagóg/ kariérový poradca/ logopéd
VEKOVÁ KATEGÓRIA	deti všetkých vekových kategórií
FORMA	Individuálna
VYPRACOVAL/A	doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.
KONZULTANT/KA	Mgr. Monika Reitšpís, Mgr. Ivana Fraňová
DÁTUM	December 2022

Sexuálne zneužívané dieťa v edukačnom aj poradenskom procese – Ako viesť rozhovor so suspektnou obeťou

Úvod do problematiky

Aby sa detským obetiam sexuálneho zneužívania (ďalej len CSA, z angl. *child sexual abuse*) poskytla adekvátna pomoc a ochrana, je potrebné ich najskôr identifikovať. Nie je to však jednoduché. Výskumy preukázali, že neexistuje žiadne správanie alebo symptóm, pozorovateľný u všetkých alebo u väčšiny detských obetí CSA, neexistuje ani jediná konštelácia psychologických symptómov alebo behaviorálnych indikátorov, ktorá by mohla potvrdiť, že k CSA došlo. Viac než 1/3 reálnych obetí CSA nevykazuje žiadne vonkajšie symptómy traumy v období, kedy je zneužívanie ešte čerstvou skúsenosťou alebo aj v dlhšom časovom odstupe od udalostí zneužívania. Väčšina potenciálnych symptómov, ktoré sa môžu objaviť u obetí CSA, je nešpecifická, teda objavuje sa aj u detí, ktoré zažili iné druhy traumatických alebo inak náročných životných situácií. Z uvedeného vyplýva, že precenenie prítomnosti alebo absencie určitého symptómu môže vyústiť k mylne pozitívnym alebo mylne negatívnym záverom. Pokiaľ sa niekto nestane náhodným svedkom CSA, alebo nepríde do kontaktu s materiálmi, ktoré by mali charakter jednoznačného dôkazu (napr. fotografie alebo videonahrávky zachytávajúce CSA), identifikácia prípadov CSA je často závislá na tom, či sa dieťa so svojou skúsenosťou niekomu v rozhovore zdôverí. Preto je veľmi dôležité, aby profesionáli boli na takúto možnosť pripravení. Správnou reakciou môžu dieťaťu poskytnúť pomoc a oporu, zatiaľ čo nesprávnou reakciou ho môžu ešte viac raniť.

Základné princípy

Ak prichádzate do kontaktu s dieťaťom a všimli ste si na ňom akékoľvek výraznejšie zmeny v správaní alebo prežívaní, môže Vás to podnietiť, aby ste iniciovali rozhovor s dieťaťom. Je dôležité, aby ste do takéhoto rozhovoru vstupovali s otvorenou myslou – teda uvedomujúc si, že zo symptómov, ktoré ste si u dieťaťa všimli, nemôžete vyvodiť, čo je ich príčinou. Nič vopred nepredpokladajte. Aj keď Vám zišla na um hypotéza, že dieťa je možno obeťou CSA, vedome si k tejto hypotéze postavte alternatívnu hypotézu. Ak by ste tak neučinili, môže sa stať, že rozhovor budete viesť sugestívnym spôsobom. Dajte dieťaťu najavo, že Vás zaujíma, ako sa mu darí, či ho niečo netrápi a že ste pripravení vypočuť si čokoľvek, o čom by s Vami chcelo rozprávať.

Pokiaľ sa počas rozhovoru dieťa identifikuje ako obeť CSA, alebo pokiaľ dieťaťom opisované zážitky a situácie spadajú do spektra foriem CSA, rešpektujte princíp prezumpcie statusu obete, ktorý nie je podmienený tým, či bol páchatel identifikovaný, zaistený, stíhaný alebo odsúdený. Uvedený princíp nijako neneguje princíp prezumpcie neviny. Vyžaduje iba to, aby sme sa k suspektnej obeti správali tak, akoby obeťou bola a minimalizovali tak riziko druhotnej viktimizácie – teda ujmy, ktorá by mohla vzniknúť v dôsledku necitlivého prístupu k nej. K preukázaniu, že osoba nie je obeťou trestného činu, môže dôjsť v priebehu trestného konania, keď je celkom zrejmé, že sa nestal trestný čin (teda ak je vylúčené, že sa stať mohol), resp. ak skutok nie je trestným činom (teda ak došlo ku konaniu, ktoré môže byť svojou povahou nevhodné, ale nenapĺňa skutkovú podstatu žiadneho z trestných činov definovaných v trestnom zákone). Na druhej strane, samotné prehlásenie osoby, že sa necíti byť obeťou trestného činu, nemôže viesť k ignorovaniu statusu obete.

Pokiaľ sa hodnoverným spôsobom (vlastným poznatkom alebo z oznámenia obete či inej osoby) dozviete, že iný pripravuje, pácha alebo spáchal zločin, za ktorý trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej 10 rokov, vzniká Vám tzv. oznamovacia povinnosť. Môže sa to vzťahovať na väčšinu foriem CSA, pri ktorých došlo k penetrácii alebo k manipulácii s pohlavnými orgánmi

obete. Nie je vašou úlohou posudzovať, či ide o trestný čin alebo o aký trestný čin presne ide. Je v kompetencii orgánov činných v trestnom konaní, aby podozrenie preverili. Oznamovateľ nezodpovedá za to, ak sa aj neskôr pôvodné podozrenie nepreukáže. Nesplnenie oznamovacej povinnosti je späté s rizikom trestnej sankcie; výnimku tvoria iba situácie, ak jedinec nemohol oznámenie urobiť bez toho, že by seba alebo blízku osobu uviedol do nebezpečenstva smrti, ublíženia na zdraví, inej závažnej ujmy alebo trestného stíhania, alebo ak by oznámením trestného činu porušil spovedné tajomstvo alebo zákonom uznanú povinnosť mlčanlivosti.

Ciele

Ak rozhovor s dieťaťom iniciujete vy, jeho cieľom by malo byť systematické, ale nenásilné (nátlak nevytvárajúce) **preskúmanie toho, ako sa dieťaťu darí v rôznych oblastiach jeho života** (doma, v škole, v mimoškolskom prostredí, vo vzťahoch s rodičmi, súrodencami, ostatnými príbuznými, rovesníkmi, autoritami, s ktorými prichádza do kontaktu; ako sa darí jeho domácim zvieracím maznáčikom, a podobne). V prípade, že dieťa niečo trápí, takýto rozhovor ponúka **príležitosť, aby sa zdôverilo a aby sa mu dostalo potrebnej podpory a pomoci**.

Pokiaľ z obsahu rozhovoru vyplynie, že dieťa je suspektnou obeťou CSA, cieľom je:

- poskytnúť dieťaťu **emocionálnu podporu** (dodržiavaním nižšie opísaného postupu činnosti),
- podniknúť kroky, ktoré môžu **prispieť k ochrane dieťaťa** (a potenciálne aj iných detí) pred páchatelom (nejde tu o branie spravodlivosti do vlastných rúk, ale o splnenie oznamovacej povinnosti formou podania trestného oznámenia na políciu alebo prokuratúru; v prípade vedomosti o konaní, ktoré síce nedosahuje intenzitu trestného činu, ale indikuje možné porušenie kódexu profesionálneho správania sa voči klientom, môže upovedomenie nadriadených viesť k prijatiu relevantných inštitucionálnych opatrení),
- podniknúť kroky, ktoré môžu prispieť k zmierneniu alebo odstráneniu **možných negatívnych následkov CSA** (napr. sprostredkovanie psychoterapeutickej pomoci pre dieťa).

Postup riešenia

Plne sa sústreďte na rozhovor s daným dieťaťom

Ak rozhovor iniciuje dieťa, ale vy kvôli neodkladným povinnostiam nemôžete viesť rozhovor s dieťaťom v danej chvíli, vysvetlite to dieťaťu pokojným tónom a spôsobom, z ktorého bude zrejmé, že o zrealizovanie rozhovoru stojíte. Naplánujte rozhovor na čo najskorší možný termín, podľa možnosti ešte v tom istom dni. Inak dieťa môže stratiť motiváciu k rozhovoru.

Počas rozhovoru sa vyhýbajte čomukoľvek, čo by mohlo vzbudzovať dojem, že ste duchom vzdialený alebo rozptýlený. Ak ste v rušnom alebo hlučnom prostredí, spýtajte sa dieťaťa, či sa môžete presunúť na miesto, kde ho budete lepšie počuť. Rešpektujte jeho prianie miesta na rozhovor: niektoré miesta, ktoré sa ako vhodné môžu javiť Vám, môžu obsahovať podnety, ktoré dieťaťu pripomínajú zneužívanie (napr. byť osamote na tichom, izolovanom mieste s dospelým).

Aktívne počúvajte, nevytvárajte dohady a nesuplujte rolu vyšetrovateľov

Ak dieťa naznačuje, že sa niečo stalo, požiadajte ho, aby vám povedalo, čo sa stalo. Dieťa môže mať toho veľa na srdci, ale nemusí si byť isté tým, či ste ochotní to počuť. Preto preň môže byť užitočné, ak ho budete v rozprávaní jemne pobádať otvorenými otázkami typu: „*Môžeš mi o tom povedať viac?*“ „*Je ešte niečo, čo by si mi chcel/a povedať?*“

Nepredpokladajte, že viete, čo má dieťa na mysli alebo čo chce povedať. Nič si nedomýšľajte a nevkladajte dieťaťu do úst slová, ktoré nepovedalo. Ak sú nejaké vyjadrenia dieťaťa nejasné, overte si, či ste im porozumeli správne. Spýtajte sa „*rozumiem tomu správne, že... ?*“

Rešpektujte, že dieťa si samo určuje, koľko Vám toho prezradí. Nie je vhodné na dieťa akokoľvek tlačiť, aby Vám popisovalo detaily. Nezasypávajte ho otázkami. Na účely podania prípadného trestného oznámenia, stačí mať základné informácie o tom, kto, čo, kedy a kde urobil. Bez ohľadu na to, či údajného páchatela poznáte alebo nie, nie je Vašou úlohou stavať sa do role vyšetrovateľa, zisťovať o danej veci čo najviac podrobností a overovať si pravdivosť informácií. Ak by ste sa o to snažili v rozhovore s dieťaťom, môžete ho nielen poškodiť neodbornými postupmi, ale ho aj zradiť tým, že vystúpite z roly podpornej osoby, ktorú Vám prejavom svojej dôvery určilo. S informáciami, ktoré ste sa od dieťaťa dozvedeli, sa v žiadnom prípade nesnažte konfrontovať údajného páchatela. Mohli by ste tým potenciálne ohroziť bezpečie dieťaťa a zároveň zmariť úspešnosť vyšetrovania.

Majte svoje emócie pod kontrolou

Ak sa z rozhovoru s dieťaťom dozvedáte o CSA, môže to vo Vás vyvolať celé spektrum emócií. Je však dôležité, aby ste svoje emócie mali pod kontrolou a neprejavovali ich spôsobom, ktorý by mohol byť pre dieťa zaťažujúci. Dieťaťu môže byť potrebné vysvetliť, že nie ono, ale téma CSA ako taká, je príčinou toho, ako sa cítite.

Počas celého rozhovoru by ste mali udržiavať pokojný spôsob komunikácie, hovoriť pomaly, rozvážne. Je tiež potrebné zdržať sa akýchkoľvek nenávisťných vyjadrení na adresu osoby, podozrivej zo spáchania CSA; dieťa s ňou totiž môže mať aj pozitívne zážitky a nemusí ju vnímať rýdzo negatívne.

Nevzbudzujte v dieťati pocity viny a nedôvery

Nie je namieste klásť dieťaťu otázky, ktoré sú v obsahu alebo spôsobe formulácie vlastne výčitkou. Ide napr. o otázky typu: *Prečo si sa nebránil/a? Prečo si mi to nepovedal/a skôr?* Hoci môže počínanie dieťaťa pred, počas alebo po zážitkoch CSA pôsobiť na prvý pohľad nelogicky, v konkrétnom životnom kontexte dieťaťa má plné opodstatnenie. Je výsledkom jedinečnej kombinácie vnútorných a vonkajších vplyvov, ktorým dieťa čelilo a/alebo čelí. Neposudzujte teda reakcie dieťaťa.

Zraňujúco pôsobia aj otázky, ktoré prezrádzajú, že dieťaťu neveríte (napr. *Neklameš náhodou?*) či komentáre, ktorými by ste sa zastávali údajného páchatela (napr. *Určite si si to len zle vysvetlil*). Pamätajte, že páchatelom CSA na dieťati môže byť aj osoba, ktorá sa tak v našich očiach vôbec nejaví. Môžete si ctiť princíp prezumpcie neviny, rovnako dôležité je však rešpektovať aj princíp prezumpcie statusu obete.

S pocitmi viny a zahanbenia môže dieťa už vstupovať do rozhovoru s dospelým. Takéto pocity bývajú často výsledkom manipulácií, ktorým mohlo byť dieťa zo strany páchatela CSA vystavené. Ubezpečte dieťa, že za CSA je vždy zodpovedný páchatel a nie obeť. Ak si dieťa vyčíta nejaké svoje reakcie (pred, počas alebo po zážitkoch CSA), ubezpečte ho, že jeho reakcie boli úplne normálne (reakcie traumatizovaného jedinca sú normálnou reakciou na nenormálnu situáciu).

Oceňte odvalu dieťaťa a ubezpečte ho, že je správne, že o CSA prehovorilo

Ak je CSA skryté, sotva možno zabrániť jeho pokračovaniu a podniknúť kroky smerujúce k zmierneniu alebo odstráneniu spôsobených škôd. Preto treba dieťa ubezpečiť, že je správne, že o CSA prehovorilo a oceniť námahu, ktorú vynaložilo k tomuto neľahkému kroku.

Dieťa sa môže trápiť, že prezradením svojich zážitkov ublíži páchatelovi a/alebo ľuďom, ktorí majú s páchatelom pevný vzťah. V takomto prípade môže dieťaťu prospieť, ak sa mu vysvetlí, že ak v budúcnosti budú vyhovené sankcie voči páchatelovi, nie je to preto, čo povedalo, ale preto, čo urobil samotný páchatel. Iných ľudí, ktorí by sa cítili zasiahnutí tým, že páchatel nesie následky za svoje skutky, možno považovať za sekundárne obeť. Primárna obeť nijako nemôže za to, že sa sekundárnym obetiam naruší ilúzia, ktorú si o osobe páchatela vytvorili, alebo že sa im rozplynie naivné presvedčenie, že na CSA postačujú súkromné riešenia. Ak budú mať sekundárne obeť ťažkosti vyrovnávať sa s nepríjemnou realitou, majú možnosť vyhľadať laickú či odbornú pomoc.

Nedávajte dieťaťu sľuby, ktoré nemôžete dodržať

Na začiatku rozhovoru alebo v jeho priebehu od vás dieťa môže žiadať, aby obsah rozhovoru zostal len medzi vami dvoma. V takomto prípade je vhodné vysvetliť dieťaťu, že existujú rôzne kategórie problémov; zatiaľ čo niektoré sa môžu prediskutovať a riešiť medzi štyrmi očami, iné vyžadujú konzultáciu s ďalšími odborníkmi alebo upovedomenie kompetentných osôb či inštitúcií.

Dieťaťu nesľubujte ani hladký a rýchly priebeh riešenia situácie, pretože to vopred nemožno odhadnúť.

Vysvetlite dieťaťu ďalšie kroky

V dialógu s obeťou CSA je dôležitá čo najväčšia možná transparentnosť a otvorenosť. Zážitky CSA zanechávajú v obetiach pocit straty kontroly nad životom. Preto ak je dieťa plne informované o každom kroku, pomáha mu to prechádzať celým procesom s menším stresom a obnovovať pocit kontroly a bezpečia.

Ak dieťaťu vysvetľujete, čo sa bude po Vašom rozhovore diať, uistite sa, že Vám rozumie. Objasnite názvy a účel inštitúcií, ktoré spomínate, pokiaľ ich dieťa nepozná.

Ak si myslíte, že okrem polície či prokuratúry sa potrebujete o tom, čo ste sa od dieťaťa dozvedeli, rozprávať ešte s niekým iným, napr. s riaditeľom školy, dajte o tom dieťaťu vedieť.

V prípade, že dieťa nikoho z rodičov neuviedlo ako údajného páchatela CSA, bude potrebné informovať aj rodičov. Aj na toto by malo byť dieťa vopred pripravené.

Vysvetlite dieťaťu, prečo môže byť potrebná odborná pomoc/sprevádzanie na dlhšiu dobu

To, že sa dieťa zdôverilo o zážitkoch CSA, je iba začiatok procesu riešenia problému a zotavovania sa z utržených rán na jeho psychike. Následky CSA môžu mať rôzne podoby (ako napr. prenasledujúce spomienky, stavy úzkosti, ťažkosti v sústredení, problémy vo vzťahoch) a nemusia odznieť samovoľne. Čas sám o sebe rany na duši nevylieči. Dieťa sa môže trápiť tým, že nerozumie, prečo v určitých situáciách reaguje inak, než by si prialo a nedokáže svoje reakcie korigovať. Je preto potrebné mu vysvetliť, čo je to psychoterapia a ako môže byť preň užitočná. Taktiež aj prípadný trestno-právny proces môže pre dieťa predstavovať psychickú záťaž, ktorú s odbornou pomocou môže zvládať omnoho ľahšie.

Výstup činnosti*Písomný záznam o rozhovore s dieťaťom*

Je dôležité, aby ste s tým, čo ste sa dozvedeli, zodpovedne naložili. Keďže rýchlo zabúdame, rozhovor s dieťaťom si čím skôr písomne zdokumentujte. Poznačte si miesto, dátum, čas a dĺžku rozhovoru, kto bol prítomný, okolnosti vedúce k rozhovoru, čo ste sa od dieťaťa dozvedeli a čo ste sa ho pýtali.

Snažte sa o maximálnu presnosť; nič zámerne nevynechávajte ani nepopisujte inak, než v skutočnosti zaznelo. V zápise jasne odlišťte vyjadrenia dieťaťa od Vašich vlastných domnienok a názorov. Takýto písomný záznam môže byť významným dôkazom pri neskoršom objasňovaní prípadu.

Záznam o rozhovore vyhotovte aj vtedy, ak by ste mali dojem, že to, čo ste sa od dieťaťa dozvedeli, nie je až tak závažné. Niekedy dieťa informácie o násilí dávkuje dospelému postupne, po kúskoch, kým sa neubezpečí, že daný dospelý ustojí celú pravdu. Okrem toho, k CSA neraz dochádza alebo sa schyľuje aj vtedy, ak o ňom zatiaľ chýbajú jasné indície. Páchaniu CSA často predchádza grooming (pre viac informácií: Odborný postup s názvom Dieťa ako objekt groomingu - prevencia sexuálneho zneužívania v organizáciách) dieťaťa, počas ktorého nemusia byť zámary páchatela ešte zrejmé, ale dieťa už môže mať z dotýčnej osoby pocity strachu, nepokoja, zmätku alebo pociťovať emócie podobné zamilovaniu. Grooming môže tiež zahŕňať viac alebo menej výrazné porušenie kódexu profesionálneho správania sa voči detským klientom v inštitúciách.

S písomným záznamom o rozhovore s dieťaťom zaobchádzajte diskkrétne. Zabezpečte, aby sa k jeho obsahu nedostali osoby, ktoré na to nie sú oprávnené. Nemal by sa k nemu tiež dostať nik, o kom ste s dieťaťom nehovorili, že bude informovaný.

Podanie trestného oznámenia

Možno ho urobiť ústne na ktorejkoľvek policajnej stanici alebo prokuratúre, kde kompetentný pracovník spíše zápisnicu. Oznámenie je možné realizovať aj písomne. Hoci tu nie je formálne stanovená forma a obsah oznámenia, oznamovateľ by sa mal riadiť súborom otázok stanovených už rímskym právom:

- *Kedy* (k udalosti došlo)?
- *Kde* (miesto)?
- *Kto* (totožnosť páchateľa, poškodeného, svedkov)?
- *Ako* (popis jednania zúčastnených osôb)?
- *Čo* (následky udalosti)?
- *Čím* (predmety, nástroje, dôkazy)?
- *Prečo* (motív jednania páchateľa)?

Pritom platí zásada, že ak oznamovateľ odpoveď na niektorú otázku nepozná, výslovne to v oznámení uvedie. Bližšie informácie k predmetnej problematike možno nájsť v brožúre „Zodpovednosť za neoznámenie a neprekazenie trestného činu“, publikovanej na webe Ministerstva vnútra Slovenskej republiky <https://www.minv.sk/?brozury-a-letaky> [citované 2021-06-10].

Upovedomenie osôb zodpovedných za implementáciu inštitucionálnych politík ochrany detí pred rôznymi formami násillia a zneužívania

Pokiaľ má organizácia/inštitúcia vypracovanú politiku ochrany detí pred násillím/zneužívaním, ktorej súčasťou je aj nulová tolerancia voči akémukoľvek porušovaniu kódexu profesionálneho správania sa voči klientom, je dôležité o tejto skutočnosti upovedomiť kompetentnú osobu, resp. osoby.

Informovanie zákonných zástupcov dieťaťa

Pokiaľ zákonní zástupcovia dieťaťa nie sú podozriví zo spáchania CSA, je dôležité, aby boli informovaní o dôvodnom podozrení, ktoré ste z rozhovoru s dieťaťom nadobudli, ako aj o tom, čo ste v súvislosti s predmetným podozrením už podnikli alebo podniknete (napr. podanie trestného oznámenia, upovedomenie osôb zodpovedných za implementáciu inštitucionálnej politiky ochrany detí).

Zákonným zástupcom dieťaťa je vhodné podať tiež informácie o tom, kde môžu hľadať bližšie informácie o problematike CSA, poradenstvo alebo podporu pre dieťa aj pre seba samých (ako sekundárne obeť, ktoré sa potrebujú vysporiadať so vzniknutou situáciou, aby boli schopné poskytnúť adekvátnu oporu primárnej obeť).

Spolupráca

Rozhovor so suspektnou obeťou CSA by mal zvládnuť každý, kto sa bude pridrižovať vyššie uvedených princípov a postupov. S problematikou CSA je však spätých množstvo predsudkov (mylných presvedčení) o jej povahe, výskyte, dynamike, následkoch, páchateľoch, obetiach, a riešeniach. Keďže nositeľmi takýchto predsudkov môžu byť aj osoby z radov pomáhajúcich profesií, odporúča sa, aby vedenie zariadenia oslovilo externých expertov a zabezpečilo pre svojich zamestnancov pravidelné scitlivovacie školenie o problematike CSA.

Pokiaľ sa z radov pomáhajúcich profesií niekto chystá na rozhovor s dieťaťom (ktoré je suspektnou obeťou CSA), môže v prípade potreby zamýšľaný postup konzultovať v rámci supervízie. Po supervízii možno siahnuť aj v situácii, keď sa už rozhovor s dieťaťom realizoval, ale existuje potreba zhodnotiť jeho priebeh, analyzovať jeho náročné okamihy a zamyslieť sa nad tým, aké poučenia z danej skúsenosti plynú do budúcnosti.

Úskalia postupu

Zábrany v plnení oznamovacej povinnosti

Príčinou môže byť napr. bagatelizácia problematiky CSA, nedostatočné chápanie spoločenského významu oznamovacej povinnosti, nedôvera k orgánom činným v trestnom konaní, uprednostňovanie iných záujmov (napr. ochrana dobrého mena jednotlivca alebo inštitúcie) na úkor ochrany dieťaťa, obava z možnej pomsty zo strany podozrivej osoby alebo jej zástancov.

K správne mu riešeniu dilemy, či dôvodné podozrenie oznámiť alebo neoznámiť, môže pomôcť dôsledná etická reflexia vzájomne súperiach hodnôt a motívov. Odhodlanie splniť si oznamovaciu povinnosť môže zvýšiť aj vedomie, že legislatíva (§ 62 odsek 2 Trestného poriadku) pozná možnosti, ako identitu oznamovateľa chrániť. Na žiadosť oznamovateľa sa v trestnom oznámení neuvedú údaje o jeho totožnosti. Materiály, ktoré umožňujú zistenie totožnosti takého oznamovateľa, sa ukladajú na prokuratúre. Do spisu sa zakladajú len s jeho súhlasom.

Riziko sprostredkovanej traumatizácie pomáhajúcich profesionálov

Vedomosť o detailoch prípadu alebo viacerých prípadoch CSA, môže na profesionálov pôsobiť sprostredkovane traumatizujúco. Nerozpoznané a neošetrené symptómy sprostredkovanej traumatizácie môžu negatívne ovplyvňovať kvalitu pracovného aj osobného života. Okrem iného môžu znižovať schopnosť načúvať obetiam a poskytnúť im adekvátnu oporu. Preto je žiadúce, aby pomáhajúci profesionáli boli o fenoméne sprostredkovanej traumatizácie edukovaní a aplikovali opatrenia na elimináciu tohto javu.

Čomu sa vyhnúť

Sugestívne vedený rozhovor

Pokiaľ profesionál vstupuje do rozhovoru s dieťaťom s tým, že má v mysli vopred vytvorené (nesprávne) presvedčenie o tom, čo sa stalo, potom môže štruktúrovať rozhovor (vrátane formulácie otázok) takým spôsobom, aby získal od dieťaťa informácie konzistentné so svojím vopred vytvoreným presvedčením, zatiaľ čo ignoruje informácie, ktoré do jeho presvedčenia nezapadajú.

Keď sa snažíte zistiť, či v živote dieťaťa sú nejaké stresujúce podnety, rozhovor môže obsahovať aj otázky ohľadne akéhokoľvek typu násillia. V tejto situácii „neodkrývate“ CSA, ale iba overujete podozrenia. Je dôležité, aby negatívne odpovede dieťaťa boli akceptované, a nie ignorované alebo interpretované v línii s hypotézou, že dieťa vskutku je obeťou, iba to popiera. Väčšina skutočných obetí využije príležitosť na rozhovor o CSA; menšia skupina reálnych obetí CSA, ktoré viktimizáciu popierajú (*false denial*), bude prinajmenšom vedieť, že existuje niekto, s kým môžu o svojich skúsenostiach hovoriť a neskôr sa môžu vrátiť, aby využili túto príležitosť.

Nezvládnutie vlastných emócií

Informácia o CSA vo vás môže vyvolať celé spektrum emócií, niekedy aj veľmi intenzívnych a rozporuplných, najmä ak je z páchania CSA podozrivá osoba, ktorú poznáte a doteraz ste ju vnímali v pozitívnom svetle. Môžete sa napríklad pristihnúť pri tom, že sa cítite informáciou prekvapení, zarazení. Možno pocítite zneistenie z toho, aký postoj zaujmete pri ďalšom kontakte s podozrivou osobou. Alebo vás môže zaplaviť aj zahanbenie z toho, že ste dosiaľ danú osobu „neprekukli“ a nejakým spôsobom nezabránili zneužívaniu dieťaťa skôr, než k nemu došlo. Môžete pocítiť rozochvenie a obavu z toho, aby ste sa pred dieťaťom nezatvárali a nevyjadrili nejako nevhodne a zraňujúco. Predstava, že dieťa vskutku zažilo CSA, ktoré popisuje, vás môže naplňať zmesou hnevu a smútku. Hnevu na to, že sa podozrivá osoba mohla k dieťaťu správať takto zneužívajúco. A smútku nad tým, že dieťa čomusi takému muselo v živote čeliť a ešte mu zrejme dlho potrvá, kým sa z takýchto zážitkov zotaví. Možno sa prichytíte aj pri sebaľútosti

v súvislosti s tým, že ste mali celkom inú predstavu o danom dni, a to, čo ste sa práve dozvedeli, na vás kladie zodpovednosť, s ktorou ste vopred nerátali.

V rozhovore s dieťaťom sa sústreďte na dieťa a nie na svoje vnútorné prežívanie. Váš zjavný emočný distress môže spôsobiť, že dieťa sa v rozhovore zablokuje. Vzniknuté emočné rozrušenie môžete ventilovať po skončení rozhovoru, keď budete osamote, alebo v prítomnosti osoby, ktorá Vám môže poskytnúť podporu alebo usmernenie.

Retraumatizácia a neaplikovanie stabilizačných techník

V reakcii na traumatické podnety sa v organizme spúšťajú inštinktívne obranné reakcie, ktoré sú riadené odlišnými systémami autonómnej nervovej sústavy. Organizmus je vybudovaný k boju alebo úteku (tento stav sa odborne nazýva *hyperarousal*), alebo sa dostáva do stavu fyzického a psychického ochromenia (*hypoarousal*). Tieto reakcie nie sú pod vôľovou kontrolou, a preto nevypovedajú nič o charakterových či morálnych vlastnostiach jedinca.

Bez ohľadu na to, ako dávno jedinec traumy utrpel, pokiaľ táto nie je dostatočne spracovaná, potom rôzne podnety, ktoré mu pripomínajú pôvodné traumatické zážitky, môžu viesť k jeho retraumatizácii. Znamená to, že v organizme opätovne dochádza k aktivácii hyperarousalu alebo hypoarousalu. Stresové hormóny, ktoré sú pritom vylučované, traumy jedinca ešte viac prehľbujú. Preto je potrebné vedieť tieto stavy rozpoznať a bezodkladne použiť stabilizačné techniky, ktoré môžu jedincovi pomôcť upokojiť sa a znovunadobudnúť kontakt s prítomnosťou (tu a teraz).

- **Hyperarousal** sa prejavuje napr. emočným zaplavením, impulzivitou, agitovanosťou, myšlienkami, ktoré sú ovládané strachom, hnevom alebo nadmernou ostražitosťou a nedôverou.
- **Hypoarousal** sa prejavuje napr. emočnou otupenosťou, nevnímaním prítomného diania, zníženou schopnosťou rozumieť hovorenej reči, myšlienkami, v ktorých dominuje rezignácia.

K retraumatizácii môže dôjsť aj počas rozhovoru s dieťaťom, či už v dôsledku vnútorných podnetov (spojených s tým, ako si dieťa vybavuje spomienky na zážitky, o ktorých sa v rozhovore zdôveruje), alebo v dôsledku vonkajších podnetov. Napr. určitá fráza, slovné spojenie, ktoré vyslovíme, alebo prvky neverbálnej komunikácie na našej strane, môžu dieťaťu tiež pripomínať zážitky CSA. Spúšťačom retraumatizácie môže byť akákoľvek snaha vytvárať na dieťa nátlak, konfrontačný prístup, spochybňovanie tvrdení obete, označovanie správania alebo prežívania obete za patologické a pod.

Pokiaľ teda v rozhovore s dieťaťom badáme symptómy hypo alebo hyperarousalu, aplikujeme stabilizačné techniky, ako sú regulované dýchanie či grounding alebo akokoľvek priťahujeme pozornosť na *tu a teraz* (napr. vymenuj mi 5 vecí, ktoré vidíš v miestnosti; vymenuj mi 5 vecí, ktorých sa môžeš okolo seba dotknúť, zmeníme polohu, podáme pohár studenej vody, a pod.).

Sekundárna viktimizácia dieťaťa

Ide o ujmu obeti, ktorá nebola spôsobená ako priamy následok trestného činu, ale v dôsledku nevhodného prístupu jednotlivcov, resp. inštitúcií (odlišných od páchatela), s ktorými prišla obeť do kontaktu po spáchaní činu. Častou podobou sekundárnej viktimizácie je:

- **Neschopnosť pripustiť, že k CSA mohlo dôjsť a následné podozrievanie obete z toho, že klame.** Môže sa objaviť najmä vtedy, ak voči osobe podozrivej zo spáchania CSA z akýchkoľvek dôvodov prechováate sympatie, dôveru, citovú náklonnosť, úctu, obdiv, alebo vďačnosť.
- **Spochybňovanie závažnosti konania a vznikutej ujmy.** Môže byť podmienené nedostatočným právnym povedomím a nedostatkom vedomostí o spektre foriem a potenciálnych negatívnych následkov CSA. Žiadnu z foriem CSA netreba podceňovať; aj zdanlivo menej závažné formy CSA (najmä ak sa vyskytli opakovane) môžu mať závažné následky na obeť.
- **Pripisovanie (čiastočnej) viny obeti.** Môže byť spôsobené lipnutímna *ilúzii spravodlivého sveta*, teda presvedčení, že zlé veci sa nedejú len tak, a že si za to, čo sa stalo, obeť môže sama, napr. preto, že sa správala neopatrne, provokatívne či naivne. Taktiež môže byť živene *základnou atribučnou chybou*, teda tendenciou vysvetľovať určité udalosti, ktoré sa stali druhým ľuďom, internými faktormi, ako napríklad vlastnosťami ich osobnosti, pri súčasnej minimalizácii vplyvu externých faktorov. Alebo

môže vyvierať z *chyby spätného úsudku*, teda mylným predpokladom, že sa vývin udalostí dal jednoznačne predvídať, že obeť to mala a mohla tušiť a mala prijať patričné preventívne kroky.

- **Nepochopenie kontraintuitívnych reakcií obetí.** Ide o reakcie, ktoré nezodpovedajú našim intuitívnym očakávaniam o tom, ako by mala osoba reagovať, keď sa stane obeťou násilia/zneužívania. Reakcie obetí (napr. navonok pasívna reakcia na zneužívanie, oneskorené zdôverenie sa, pozitívne postoje k páchatelovi) sa môžu na prvý pohľad javiť ako nesprávne, nezmyselné, nelogické. V skutočnosti však ide o normálne reakcie v nenormálnych okolnostiach, v ktorých sa obeť ocitli. Neznalosť príčin kontraintuitívnych reakcií obetí môže viesť k neopodstatnenému spochybňovaniu ich dôveryhodnosti a k ich sekundárnej viktimizácii.

Riziko sekundárnej viktimizácie je potrebné reflektovať pri akejkoľvek komunikácii so suspektnou obeťou CSA. Rany spôsobené sekundárnou viktimizáciou (najmä pocit nespravodlivosti, pocit nedôstojnosti a pocit sociálnej izolácie) sú pre psychiku obeť veľmi zaťažujúce a významne narúšajú proces jej zotavovania sa.

Stotožňovanie krivých obvinení s obvineniami, ktoré sa nepreukázali

V právnom zmysle je krivé obvinenie vymedzené ako lživé obvinenie iného z trestného činu, v úmysle prívodiť jeho trestné stíhanie. Prípady podozrení z CSA, ktoré sa nepreukázali, nie sú ekvivalentom úmyselných krivých obvinení. Skutok sa totiž stať mohol, ale niet o ňom dostatok dôkazov, alebo sú zhromaždené dôkazy nesprávne interpretované. V trestnom práve platí zásada „*in dubio pro reo*“ (v pochybnostiach v prospech obvineného), čo znamená, že v neistých prípadoch právny systém preferuje, aby radšej vinný odišiel slobodný, než by mal riskovať, že azda odsúdi nevinného. Princíp prezumpcie statusu obeť nie je preto nijako menej významný než princíp prezumpcie neviny.

Aj v prípade, že sa podozrenie nezakladá na skutočnosti, nemožno ho automaticky považovať za zlovoľné, krivé obvinenie. Situácie, kedy sa kvôli podozreniu z CSA do pozornosti úradov dostanú deti, ktoré reálne nie sú obeťmi CSA, môžu vzniknúť z rôznych dôvodov, pričom vedomé klamstvo je len jedným z nich (a nie je nutne spojené s úmyslom prívodiť inej osobe trestné stíhanie).

Kompetenčné limity

Nepokúšajte sa na základe symptómov pozorovaných u dieťaťa „diagnostikovať“ CSA. Zo symptómov (z ktorých väčšina spadá do kategórie nešpecifických symptómov) nemožno vyvodiť príčinu symptómov.

Nesnažte sa svojvoľne preverovať, čo ste sa od dieťaťa v rozhovore dozvedeli. Preverovanie podozrení zo spáchania trestného činu a zhromažďovanie dôkazov je v kompetencii orgánov činných v trestnom konaní.

Nespoliehajte sa na vlastnú intuíciu, pokiaľ ide o schopnosť odhadnúť, či nám niekto hovorí pravdu alebo klame. Výskumy zamerané na schopnosť ľudí rozlíšiť medzi pravdivými a nepravdivými výpoveďami dospeli k záveru, že tak laici ako aj profesionáli dosahujú v priemere len 54% mieru úspešnosti, teda úroveň len málo prekračujúcu hranicu náhody.

Nevynášajte súdy o vine alebo nevine podozrivej osoby. Takúto kompetenciu má iba súd. Rešpektujte preto tak princíp prezumpcie neviny, ako aj princíp prezumpcie statusu obeť.

Doplňujúce informácie

Kvalifikačné predpoklady

- Zvládnutie základných stabilizačných techník (dostupné na: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/4-2007/PSY4-2007-cla19.pdf>) [citované 2021-06-10]
- Základné poznatky o vývinových charakteristikách (pamäť, rečový vývin, morálny vývin, sexuálny vývin a pod.) relevantných období detstva. Pre doplnenie alebo osvieženie poznatkov môžu byť užitočné napr. publikácie od Delfos (2018), Říčan (2021), Vágnerová a Lisá (2021).

Zoznam použitých metód

- aktívne počúvanie
- psychoedukácia
- stabilizačné techniky
- leták o kontraintuitívnych reakciách obetí násilia (dostupný na: https://detstvobeznasilia.gov.sk/web_data/content/upload/subsubsub/8/prehlad-kontraintuitivnych-reakcii-1.pdf [citované 2021-06-10]) môže byť užitočný pri psychoedukácii dieťaťa, rodičov, ale aj osôb z radov pomáhajúcich profesií

Uvádzame ilustratívny zoznam niekoľkých organizácií, ktoré sa venujú danej problematike:

- Polícia SR: 158
- Podanie trestného oznámenia elektronickou formou prostredníctvom verejného portálu Generálnej prokuratúry SR: <https://esluzby.genpro.gov.sk/trestne-oznamenie> [citované 2021-06-10] (podanie trestného oznámenia priamo na Generálnu prokuratúru sa odporúča v prípadoch, keď máte podozrenie, že vzhľadom na spoločenské postavenie osoby podozrivej zo spáchania CSA, by mohli existovať snahy o ovplyvňovanie vyšetrovania predmetného prípadu)
- Občianske združenie Náruč – pomoc deťom v kríze (Žilina); <https://naruc.sk/> [citované 2021-06-10]
- Nezisková organizácia Centrum Slniečko, n.o. (Nitra); <https://centrumslniecko.sk/> [citované 2021-06-10]
- Ascend, občianske združenie (konzultácie, supervízia, vzdelávanie v problematike CSA); <http://sexualne-zneuzivanie.sk/> [citované 2021-06-10]
- Zoznam subjektov poskytujúcich pomoc obetiam trestných činov: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Registre/Zoznamy-vedene-MS-SR/Register-pomoc-obetiam-zoznam.aspx> [citované 2021-06-10]
- Zoznam absolventov výcviku v terapii psychickej traumy: <http://www.emdr-sipe.sk/absolventi-vycvik-v-emdr.php> [citované 2021-06-10]

Použité zdroje

DELFOŠ, M. F. 2018. Jak vést profesionální rozhovor s dětmi mezi 4-12 lety. Praha: Portál.

Epizóda podcastu V ženskom rode: Lucie Hrdá: *Kyberšikana, domáce násilie aj stalking sú rodovo podmienené, páchatelia cielia najmä na ženy*. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete: <https://open.spotify.com/episode/01aVXG7zV5WWaNgta8qpzz>.

GOODYEAR-BROWN, P. (ed.). 2011. *Handbook of child sexual abuse: Identification, assessment, and treatment*. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons.

CHEUNG, M. 2012. *Child sexual abuse: Best practices for interviewing and treatment*. Chicago: Lyceum Books.

KARKOŠKOVÁ, S. - MIKULÁŠKOVÁ, G. 2018. Rámce a roviny krivých obvinení zo sexuálneho zneužívania detí. In *Časopis pro právní vědu a praxi / Journal of Jurisprudence and Legal Practice*, 26(3), 419–452 [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/327728930_Ramce_a_roviny_krivych_obvineni_zo_sexualneho_zneuzivania_deti.

KARKOŠKOVÁ, S. - MIKULÁŠKOVÁ, G. 2020. Beliefs of helping professionals within the context of child sexual abuse assessment. (Presvedčenia pomáhajúcich profesionálov v kontexte posúdenia sexuálneho

zneužívania detí) . *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 23(3), 1–17. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné v slovenčine na internete:

https://www.researchgate.net/publication/344992318_Karkoskova_Mikulaskova_SKpdf.

KARKOŠKOVÁ, S. 2012. Sociálna (ne)zodpovednosť zoči-voči prípadom sexuálneho zneužívania detí. In: *Sociálny rozmer človeka v súčasnom svete*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, s. 154-179. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete:

https://www.researchgate.net/publication/280226777_Socialna_nezodpovednost_zoci-voci_pripadom_sexualneho_zneuzivania_deti.

KARKOŠKOVÁ, S. 2014. *Obete sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Veľký Šariš – Kanaš : Ascend. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete:

https://www.researchgate.net/publication/280227305_Obete_sexualneho_zneuzivania_deti_medzi_nami.

KARKOŠKOVÁ, S. 2015. Sexuálne zneužívanie detí: vzorce kontraintuitívnych reakcií obetí. In *Zborník vedeckých štúdií a odborných článkov z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konferencie na tému Mravnostná kriminalita ako spoločenský fenomén a možnosti jej kontroly*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, s. 190-205. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete:

https://www.researchgate.net/publication/288761716_Sexualne_zneuzivanie_deti_vzorci_kontraintuitivnych_reakcii_obeti.

KARKOŠKOVÁ, S. 2021. Nie sme imúnnymi voči utrpeniu, ktorého sme svedkami. [online]. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete: <https://odperinky.sk/nie-sme-imunnymi-voci-utrpeniu-ktoreho-sme-svedkami/>.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (2022). *Zodpovednosť za neoznámenie a neprekazenie trestného činu*. [citované 2021-06-10] Dostupné na: <https://www.minv.sk/?brozury-a-letaky>.

ŘÍČAN, P. 2021. *Cesta životem: Vývojová psychologie* (4., doplněné vydání). Praha: Portál.

ŠEVČÍKOVÁ, A. 2007. Stabilizačné techniky a ich využitie v psychoterapii. In: *Psychiatria-psychoterapia-psychosomatika*. [online]. 14, 2007, č. 4, s. 199-204. [citované 2021-06-10]. Dostupné na internete: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/4-2007/PSY4-2007-cla19.pdf>.

VÁGNEROVÁ, M., LISÁ, L. 2021. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: [Karolinum](https://www.karolinum.cz/).

VOLBERT, R. 2016. Conversation Techniques and Statements. In: *Safeguarding: Our Commitment (E-learning programme for the prevention of sexual abuse of minors)*. Rome: Pontificia Università Gregoriana, Centre for Child Protection.

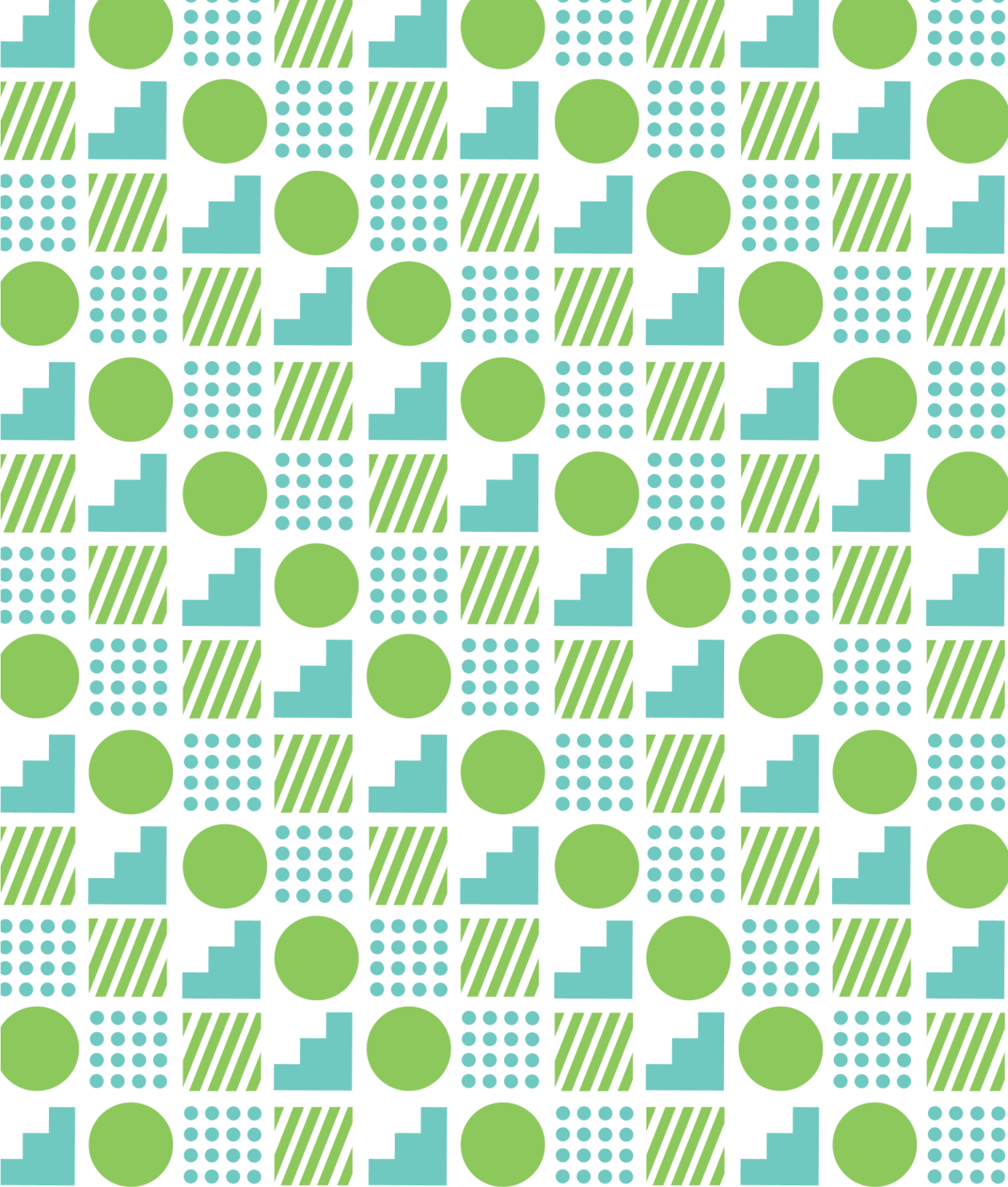
Za nikoho by sme nemali dávať ruku do ohňa (Rozhovor so Slávkou Karkoškovou, odborníčkou na problematiku sexuálneho zneužívania detí). Redaktorka: Zuzana Hanusová. Uverejné: 03. 10. 2018, [online]. [citované 2021-06-10]. dostupné na internete: <https://www.postoj.sk/36836/za-nikoho-by-sme-nemali-davat-ruku-do-ohna>.

ZÁHORA, J. 2018. *Zákon o obetiach trestných činov: Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer.

Zákon č. 274/ 2017 Z.z. *Zákon o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

Zákon č. 300/2005 Z. z. *Trestný zákon*

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce